

Галина Гримашевич,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови та методики її навчання,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

e-mail: h_hrymashevych@ukr.net

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Модернізація сучасної школи покликана забезпечити успішність у навчально-виховній діяльності учнів, їхній особистісний розвиток, сприяти формуванню низки компетентностей. Один із критеріїв ефективності навчально-педагогічного процесу – стійкий пізнавальний інтерес школярів до вивчення різних навчальних предметів, зокрема й до української мови, до викладання якої сьогодні висуюють низку вимог, які б сприяли підготовці всебічно розвиненої особистості, громадянина, патріота України. Формування пізнавального інтересу – одна з домінантних проблем сучасного закладу освіти. Її актуальність зумовлена власне навчальною діяльністю, оновленням внутрішнього змісту навчання, формуванням у здобувачів загальної середньої освіти прийомів самостійного навчання.

Загальнодидактичні проблеми пізнавальної діяльності досліджували такі вчені, як А. Абдуллаєв, І. Баклицький, Н. Бойко, Л. Вишневська, Т. Головань, І. Дмитрук, О. Коберник, О. Кохановська, Т. Кравченко, В. Лозова, О. Міхеєнко, Л. Назарець, І. Нагрибельна, Н. Нікітіна, Н. Олесь, О. Сушенцев, Л. Терлецька, С. Шустваль, Г. Щукіна та ін. Пізнавальна діяльність як одна з основних складових у контексті вивчення лексикології в школі була предметом зацікавлення таких лінгводидактів, як С. Адаменко, З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, М. Греб, В. Дороз, Л. Жулева, С. Караман, Т. Кравченко, О. Кучерук, Л. Лисиченко, Л. Мамчур, І. Нагрибельна, В. Новосьолова, О. Остапченко, М. Пентилюк, Л. Попова, Л. Скуратівський, Т. Хома, І. Хом'як, О. Яцишина та ін.

Розділ «Лексикологія» вивчають у 5 та 10 класах. У 5 класі вивчення зазначеного розділу передбачає низку важливих аспектів, що спрямовані на розвиток словникового запасу та розуміння мови, адже учні повторюють вивчене з попередніх років, осмислюють лексичне значення слів, розрізняють однозначні й багатозначні слова, ознайомлюються з тлумачним словником, групами слів за значенням (синоніми, антоніми, омоніми, пароніми) та словниками для кожної з цих груп, вивчають активну та пасивну лексику української мови, різні групи слів за вживанням (загальноживані, обмеженого вживання, стилістично забарвлені), отримують поняття про походження слів (українські та запозичені), дізнаються про діалектні, професійні слова й терміни, сленг та просторічні слова. Тому загалом вивчення лексики в 5-му класі допомагає учням розширити словниковий запас, розвинути мовні навички та глибше розуміти структуру та красу української мови.

Для 10 класу передбачено програму з української мови профільного та стандартного рівня. Програма стандарту для 10 класу [3], зокрема в контексті вивчення лексикології, має на меті розвивати глибоке розуміння лексичної норми в сучасній українській літературній мові. З-поміж основних проблем, які вивчають учні, – відмінність між нормативним і ненормативним мовленням, типи мовних норм, лексична норма, лексична помилка, лексичне значення слів та його залежність від контексту, слововживання (вибір слів, їхня лексична сполучуваність та відповідність стилістичним вимогам, власне українські та запозичені слова, синонімія, антонімія, пароніми. У програмі профільного рівня вивчення лексикології в 10 класі [4], крім зазначених вище питань, вивчають проблему сучасної української мови як вищої форми існування національної мови (форми існування мови, писемна та усна форми літературної мови, діалекти як історична база літературних мов, територіальні та соціальні діалекти).

З огляду на зазначене учитель української мови для активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення лексикології повинен підбирати різноманітні

завдання, які були б спрямовані на формування лексикологічних мовних і мовленнєвих умінь, навичок та компетентностей; збагачення лексичного запасу учнів; на вдосконалення культури мовлення; формування навичок комунікації; попередження лексичних, лексико-стилістичних помилок, про що писала й І. Каркіч [1].

Водночас В. Новосьолова пропонує для активізації пізнавальної діяльності під час вивчення лексикології низку ефективних прийомів навчання, зокрема тренувальних вправ, на пошук певної лексичної одиниці в контексті; з'ясування ролі лексичного явища в досліджуваному тексті; підбір прикладів, що ілюструють те чи те лексичне явище; групування лексичних явищ за визначеним набором ознак; конструювання мовних одиниць зі своїм лексичним явищем, введення їх до мінімального контексту; словникова робота [2]. Крім того, важливо залучати матеріали мережі «Інтернет», особливо під час вивчення слів іншомовного походження, неологізмів. Узятий до розгляду розділ «Лексикологія» дає змогу проведення інтегрованих уроків (наприклад, під час вивчення застарілої лексики – з історією, прямого та переносного значення слова, діалектизмів – з українською літературою, іншомовних слів – з англійською мовою тощо). Водночас активізації пізнавальної діяльності на уроках української мови під час вивчення лексикології сприятимуть завдання нестандартного, творчого характеру, зокрема обґрунтування власної думки щодо актуальних явищ та тенденцій, складання кросвордів, робота зі словниками та іншою довідковою літературою. Насамкінець зазначимо, що для сучасних учнів важливим є застосування модерних технологій і новітніх методичних матеріалів (аж до застосування штучного інтелекту). Оскільки розділ «Лексикологія» вивчають учні різних вікових категорій, то важливо, наприклад, для 5 класу застосовувати різноманітні ігрові методики, адже навчальна роль ігрових технологій дає змогу в ігрових ситуаціях пришвидшити та вдосконалити процес засвоєння нових знань та вмінь із лексикології, а позитивні емоції, які виникають у процесі гри, сприяють запобіганню загального

навантаження, забезпечують розвиток комунікативних й інтелектуальних умінь, тому учень стає активним, зацікавленим, мотивованим до навчальної діяльності. Водночас для здобувачів загальної середньої освіти 10 класу доцільним буде використання методів, які передбачають самостійність учнів, дають змогу висловити власні думки з означеної проблеми, яка в майбутньому може стати темою учнівської науково-дослідницької роботи МАН, а також максимально сприяють формуванню комунікативної компетентності.

Отже, розділ «Лексикологія» з огляду на його наповнення відповідно до чинних програм дає підстави для формування внутрішньої мотивації учнів через підвищення їхньої пізнавальної активності завдяки застосуванню різних методик та форм роботи, що підвищує вимоги до вчителя української мови в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Каркіч І. О. Лінгвістичні основи компетентнісного підходу до навчання лексикології в основній школі. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.02.html>
2. Новосьолова В. Методичні підходи до збагачення мовлення учнів емоційно забарвленою лексикою на уроках української. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 4. С. 13–16.
3. Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання: 10–11 класи, рівень стандарту. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
4. Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання : 10–11 класи, для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, філологічний напрям, профіль – українська філологія. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

